

ARHEOLOGIE, SOCIETATE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA,
ÎNAINTE ȘI DUPĂ 1989

MIRCEA BABEȘ

Profesorului Ion Niculiță, creator de
școală arheologică la Chișinău, la
împlinirea vârstei de 70 de ani.

Ca și în alte țări ale Europei, în România **istoria arheologiei** a fost marcată în secolul al XX-lea de așa-numita „**comandă socială**”, exprimată în chip direct sau indirect prin presiunea exercitată de **factorul politic**. Înaintea celui de-al II-lea Război Mondial tendințele naționaliste au fost moderate, ele manifestându-se mai ales prin **tracomanie**, în rândurile diletanților. Presiunea politică a cunoscut forme acute și sistematice în timpul regimului dictatorial comunist, mai întâi – sub influență sovietică – în sens marxist și „internaționalist” (anii '50), apoi în sens „național-comunist”, cu manifestări aberante în „epoca Nicolae Ceaușescu” (1965 – 1989). Chiar și după căderea acestui regim, în 1989, arheologia românească continuă să fie influențată de factorii politici și sociali dominanți în aceeași direcție a **temelor naționaliste** tradiționale: *autohtonie – continuitate – unitate*. Fundamental opusă, **tema europeană** reprezintă și ea, din păcate, o instrumentalizare politică nedorită a arheologiei.

Începuturile arheologiei ca știință se plasează cu mult timp înaintea noastră, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Ele sunt legate de numele marelui învățat german Johann Joachim Winkelmann și de opera sa, marcând debutul studiului sistematic al civilizației clasice greco-romane pe baza monumentelor de arhitectură și a operelor de artă. Pura curiozitate, admirația nelimitată față de arta antichității și pasiunea de a colecționa au stat la originea demersului primilor arheologi clasici. Altfel stau lucrurile în privința arheologiei pre- și protoistorice, care a atins statutul unei științe abia în al treilea sfert al secolului al XIX-lea. Nu este, desigur, o întâmplare faptul că acest lucru s-a petrecut în epoca de naștere și afirmare a națiunilor moderne europene. În acea vreme, la francezi ca și la englezi, la germani ca și la polonezi, la unguri ca și la români, în cercuri largi ale populației s-a răspândit interesul pasionat pentru originile propriei națiuni, ca sursă identitară. Puținele izvoare scrise, antice sau medievale timpurii, permiteau, într-adevăr, identificarea „strămoșilor” și reconstituirea schematică a istoriei lor de început, dar în curând a devenit evident că, pentru o cunoaștere temeinică a culturii și a istoriei timpurii a acestor popoare, a modului de viață, economiei, artei și religiei lor, contribuția arheologiei pre- și protoistorice era absolut indispensabilă. Arheologia a devenit astfel populară, dar totodată, din aceleași motive, ea nu a întârziat a fi

supusă influenței, chiar presiunii factorilor politici – o situație care în cursul timpului a avut urmări negative accentuate asupra propriei evoluții. De la arheologie se aștepta ca ea să documenteze, fără puțință de contestare, reprezentările contemporane, motivate politic și adesea de caracter șablonard despre „strămoșii” respectivei societăți. Originea nobilă, cultura înaltă și toate celelalte calități ale înaintașilor trebuiau să fie convingător puse în lumină și popularizate cu ajutorul descoperirilor arheologice¹.

În diferitele țări ale Europei arheologia a fost atinsă de această maladie la momente diferite. În vremea lui Napoleon III, inițiatorul marilor săpături de la Alesia, din anii 1861-1865, Franța a cunoscut o veritabilă *galomanie*. Pentru cel care privește astăzi statuia colosală a lui Vercingetorix (înaltă de 14 m !), ridicată la Alesia, este evident că pasiunea împăratului francez pentru arheologia celtică și galo-romană avea și o puternică motivație politică. S-a observat, de altfel, o asemănare prea puțin întâmplătoare între chipul în bronz al eroului gal și cel al împăratului². O evoluție similară se poate observa, aproximativ în aceeași vreme, în Germania vecină. În apropiere de Detmold, în Westfalia, acolo unde se presupunea locul bătăliei din *Pădurea Teutoburgică*, la 16 august 1875, în prezența împăratului Wilhelm I a fost dezvelit uriașul monument al lui Arminius (cu o înălțime totală de 53 m, înălțimea statuii până la vârful săbiei 26 m!) – drept simbol al eroismului germanic și totodată al recente victorii asupra Franței. Arminius (Hermann), prințul cherusilor, a fost – spre deosebire de Vercingetorix – un învingător. În acel loc, în anul 9 p.Chr., el va fi distrus complet cele trei legiuni romane comandate de Quintilius Varo; noi cunoaștem astăzi adevăratul loc al bătăliei, descoperit de arheologi la Kalkriese, în apropiere de Osnabrück³, dar acest lucru nu mai importă în discuția de față.

De obicei, statuile sunt comandate de politicieni, îndeobște cu scopuri politice, și sunt realizate de artiști pe măsura talentului și imaginației lor, eventual și a capacității lor de acomodare la „comandamentele” zilei. Adesea ele ilustrează

¹ Pentru istoria arheologiei în general, vezi G. Daniel, *The Origins and Growth of Archaeology*, Harmondsworth, 1967; G. Rachet, *Universul arheologiei. Tehnică/istorie/bilanț*, București, 1977; B.G. Trigger, *A history of archaeological thought*, Cambridge, 1989; A. Schnapp, *La Conquête du passé. Aux origines de l'archéologie*, Paris, 1993; W.H. Stiebing, *Uncovering the Past. A History of Archaeology*, Buffalo, 1993; P. G. Bahn (ed.), *The Cambridge Illustrated History of Archaeology*, Cambridge, 1996; E. Gran-Aymerich, *Naissance de l'archéologie moderne (1798 – 1945)*, Paris, 1998; eadem, *Dictionnaire biographique d'archéologie (1798 – 1945)*, Paris, 2001; P.F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak (ed.), *Archäologien Europas/ Archaeologies of Europe*, Münster/New York/München/Berlin, 2002.

² Numele lui Napoleon III este legat și de istoria arheologiei din România. Din însărcinarea sa, Gustave Boissière și Ambroise Baudry au efectuat, în 1865, ample și fructuoase săpături în situl roman de la Troesmis. Baudry a avut o importantă contribuție și la amenajarea pavilionului românesc de la Expoziția Universală de la Paris, din 1867, între altele prin proiectarea vitrinei securizate care avea să adăpostească tezaurul de la Pietroasa (cf. catalogul expoziției *Napoleon al III-lea și Principatele Române*, București, 2008, p. 42-47 și 143-161).

³ W. Schlüter, R. Wiegels (ed.), *Rom, Germanien und die Ausgrabungen von Kalkriese*, Osnabrück, 1999; R. Wiegels, *Die Varusschlacht – Wendepunkt der Geschichte?*, Stuttgart-Darmstadt, 2007.

mituri transmise de izvoarele scrise ale vremurilor îndepărtate, care nu au fost suficient de critic analizate și interpretate de istorici și arheologi. Uneori însă este vorba de noi mituri, de scenarii și teorii false, datorate chiar oamenilor de specialitate. Un caz celebru, înregistrat critic de istoria arheologiei, este acela al lui Gustav Kossinna, cea mai mare autoritate în arheologia preistorică germană la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Titlul uneia din cărțile sale, apărută în 1912, este concludent: „*Preistoria germană, o știință eminentamente națională*”, iar un citat din această lucrare poate să ilustreze și mai clar concepția autorului: „Nimic nu am fi noi astăzi din ceea ce suntem, nimic din măreția ce este sădită în noi și din ceea ce va putea răsări din noi, dacă nu am poseda marea moștenire a strămoșilor noștri”⁴. Kossinna se referea, evident, la populațiile germanice ale antichității, pentru a ajunge la principala sa concluzie practică: „Acela care vrea să cunoască ființa noastră cea mai veche și mai pură, lăsând-o să acționeze nefalsificat asupra sa, – acela trebuie să se adreseze Preistoriei. Astfel, această tânără știință dobândește remarcabila ei valoare actuală, înalta ei importanță națională”⁵. Kossinna este exemplul cel mai des citat de rătăcire naționalistă în arheologie, dar nu trebuie trecute cu vederea tendințele la fel de dăunătoare ale altor școli arheologice, care într-o vreme sau alta s-au străduit să-i glorifice pe realii sau presupușii strămoși ai propriei națiuni, fie că era vorba de celți, illiri, traci, daci, slavi, balți sau chiar de huni și de avari.

În această privință, noi românii nu facem excepție, ci doar am fost afectați mai târziu decât alții de aceeași inevitabilă maladie. Vasile Pârvan, întemeietorul școlii moderne românești de arheologie, nu a fost, desigur, un naționalist în sensul deplin al cuvântului și, totuși, în *Geticele* sale⁶ ocazional vom întâlni o prezentare idealizată a virtuților strămoșilor, geții și dacii: „împotriva tuturor aparențelor, ei se arată ca un popor sedentar și liniștit, care nu cere decât să fie lăsat în pace” (p. 171) sau, puțin mai departe „Geto-Dacii au fost *un popor de țărani*: așezați, stornici, supuși și cu frică de Zeul lor, amărâți de vecini cu nesfârșitele războaie și prădăciuni și sălbăticiți și ei de multe ori de ticăloșiile lor, totuși veseli și glumeți la vreme de pace, mândri și cruzi numai la războiu, în deobște însă cu bun simț și mereu întorcându-se la străvechea lor credință optimistă în zei și în oameni” (p. 173). Despre acest popor Pârvan mai credea că „iubirea conștientă și chibzuită de patrie, alături de vitejia tenace și solidar-disciplinată din războaiele lui Decebal cu romanii, îl ridică mai presus de toți ceilalți barbari, fie ei Thraci din Sud, Germani din Nord, ori Celți din Vest” (p. 172). Exagerarea Magistrului avea o evidentă sursă sentimentală, determinată de sensibilitatea autorului și de atmosfera

⁴ G. Kossinna, *Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Mannus-Bibl. 9, ediția a VI-a, Leipzig, 1934, p.4 (prima ediție Würzburg, 1912)

⁵ *Ibidem*, p.5. Despre Kossinna, vezi, mai nou, H. Grünert, *Gustav Kossinna – ein Wegbereiter der nationalsozialistischer Ideologie*, în A. Leube (ed.), *Prähistorie und Nationalsozialismus*, Heidelberg, 2002, p. 307-320.

⁶ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 171-173.

generală a vremii. Ea venea cumva din nevoia de a răspunde așteptărilor societății românești, care, după marile sacrificii făcute în anii Primului Război Mondial, trăia euforic unirea cu Transilvania, Basarabia și Bucovina într-o Românie Mare, dar încerca totodată și primele dezamăgiri ale speranțelor neîmplinite. Față de aberațiile fondatorului *tracomaniei* în România, Nicolae Densușianu, Pârvan a luat însă o atitudine hotărât critică; pe bună dreptate, el a calificat opera postumă a acestuia, *Dacia preistorică* (București, 1913), drept „romanul său fantastic...plin de mitologie și de filologie absurdă” care a stârnit „o admirație și un entuziasm nemărginit printre diletanții români în arheologie”⁷. Într-adevăr, în perioada următoare, între cele două războaie mondiale, *tracomania* a fost respinsă solidar de specialiști, în majoritate elevi ai lui Pârvan, și a putut găsi aderenți numai printre diletanți⁸. În plan ideologic „dacismul” a corespuns în acea vreme orientării naționaliste și xenofobe a curentelor de dreapta, în particular legionarismului, a cărui contribuție la distrugerea democrației în România în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial este bine cunoscută⁹. După război „dacismul” – teoria care reduce originea poporului român exclusiv la elementul băștinaș preroman – nu a dispărut însă; el avea să renască, în chip surprinzător, câteva decenii mai târziu, sub regimul național-comunist al lui Ceaușescu¹⁰ și apoi încă odată în vremea de „tranzitie” pe care încă o parcurgem¹¹.

În cursul primelor două decenii ale regimului comunist condițiile politice nu au fost deloc favorabile pentru o asemenea teorie exclusivistă, deși nici romanitatea românilor nu era privită cu simpatie de autoritățile politico-ideologice. Până în

⁷ *Ibidem*, p. 1.

⁸ Amintim aici pe doctorul N. Lupu, scriitorul Al. Brătescu-Voinești, poetul Dan Botta, generalul N. Portocală. O analiză critică a fenomenului „tracomaniei” ne-a fost recent oferită de Dan Dana, în excelenta sa carte *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade*, București, 2008 (pentru perioada interbelică vezi p. 320-328).

⁹ Este interesant de notat că un înalt profesionalism, caracteristic școlii lui Pârvan, i-a împiedicat chiar și pe acei arheologi care au aderat fără rezerve la mișcarea legionară, precum Vasile Christescu și Vladimir Dumitrescu, să susțină excesele „dacismului”.

¹⁰ Fl. Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, p. 388-392; Dana, *op.cit.*, p. 336-346, 378-382. Tracomania nu a fost susținută pe față de N. Ceaușescu, a beneficiat în schimb de ocrotirea unor lideri comuniști de rang secund, dar cu mare influență în „frontul istoric”, precum generalul Ilie Ceaușescu, șeful Direcției politice superioare a armatei, sau Ion Popescu-Puțuri, vechi ilegalist, director al Institutului de istorie a partidului (ISISP). Împrejurarea că M. Babeș și D. Slușanschi au putut critica aberațiile tracomane ale unui istoric de partid, N. Copoiu, în paginile revistei oficiale *Era socialistă* (nr. 12/1978, p. 3-10) arată că teza tradițională a originii daco-romane a poporului român avea încă aderenți în sânul conducerii comuniste de la București.

¹¹ De libertatea de exprimare a vremii pe care o trăim profită cu supramăsură tracomanii, care uneori dispun și de mijloace bănești considerabile, cum este cazul medicului româno-american Napoleon Săvescu, autorul unui soi de nou manifest al tracomaniei, intitulat simbolic: *Noi nu suntem urmașii Romei* (București, 2002) și, începând din anul 2000, organizatorul unor așa-zise „congrese internaționale de dacologie” (cf. www.dacia.org). Dintre replicile, din păcate foarte rare, pe care le dă lumea științifică, vezi M. Babeș, *Renașterea Daciei?*, în *Observator cultural* 185/9-15 septembrie 2003, p. 12-15; cf. și Dana, *op.cit.*, p. 382-387.

1958 România a fost ocupată de Armata Roșie, iar consilierii sovietici erau atotputernici. Ideologia dominantă a acelei epoci a fost marxismul și așa-zisul „internaționalism”, care excludea de la sine orice tendință naționalistă. În fapt, în spatele „internaționalismului” se ascundea hegemonia sovietică, iar aceasta însemna nu numai implantarea forțată a sistemului economic și social-politic sovietic în România, ci și rusificarea istoriei și culturii românești. Într-o formă sau alta, același lucru s-a întâmplat și în țările și regiunile direct anexate de U.R.S.S. (țările baltice, Basarabia), precum și în celelalte state ale blocului sovietic. Sub o neiertătoare presiune politică, exercitată prin politrucci de felul lui Mihail Roller, arheologii români au trebuit atunci să vorbească despre „superioritatea culturală” a triburilor slave și să identifice „descoperiri slave” chiar și acolo unde acestea lipseau¹².

La începutul anilor '60 liderii comuniști români au decis să se distanțeze de U.R.S.S., iar în 1964, în ultimul an de „domnie” al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, s-a ajuns la ruptura pe față. Urmașul acestuia, Nicolae Ceaușescu, a continuat „politica de independență” și a știut să joace iscusit cartea naționalismului pentru a câștiga popularitate și putere personală. Este astăzi evident că aici, înainte de toate, a fost vorba de un calcul politic. În această direcție, propaganda de partid și de stat s-a folosit în special de miturile istorice; unele erau vechi, preluate de la romanticii secolului al XIX-lea, altele erau însă noi, inventate la ordin de „istoricii de serviciu” ai partidului unic P.C.R. De mai multe ori au fost organizate masive campanii propagandistice, la care trebuiau să ia parte activ și oamenii de știință, inclusiv arheologii. Sunt de amintit aici penibilele manifestări publice ale anului 1980, dedicate dubioasei aniversări a (exact!?) 2050 de ani de la întemeierea „primului stat geto-dac centralizat și independent” al lui Burebista. Campania a fost cumva provocată de faptul că în Bulgaria, în aceeași vreme, se sărbătoreau 1300 de ani de la așezarea proto-bulgarilor lui Asparuh în actuala patrie și întemeierea primului țarat bulgar (în anul 681)¹³. Privită ca o provocare, aniversarea bulgărească a ambiționat pe liderii și pe „culturnicii” de la București. Românii trebuiau să arate că strămoșii lor, geto-dacii, au fost dintotdeauna aici și au avut în urmă cu 2050 de ani, cu mult timp deci înaintea bulgarilor, o organizare statală. Câțiva ani mai târziu, în 1985-1986, o nouă campanie propagandistică a fost dedicată oficial aniversării „primelor lupte ale geților pentru independență”, împotriva regelui persan Darius, în urmă cu 2500 de ani. După cât se vede, o vechime, respectiv aniversare, de 2050 de ani nu mai era suficientă; la nivel de 2500 de ani Ceaușescu se ridica deasupra oricărei concurențe a vecinilor istorici (Bulgaria, Ungaria). El se putea mândri cu o istorie „multimilenară” a poporului său, aidoma fostului șah al Iranului, Reza Pahlavi, care, în 1971, sărbătorise cu mare fast aniversarea de 2500 de ani a Imperiului Persan. Participant la magnificele

¹² Despre „indicațiile” date în acest sens de Roller arheologilor de pe șantierul Morești, în anul 1952, vezi memoriile lui Kurt Horedt („*Und was verschwand, wird mir zu Wirklichkeiten*”. *Erinnerungen*, Bonn, 1988, p. 105-107).

¹³ Constantiniu, *op. cit.*, p. 391-392.

festivități din 1971 de la Persepolis, Ceaușescu va fi fost impresionat de lecția de instrumentare a istoriei pentru consolidarea unui regim autoritar, dar a uitat-o pe cea din 1979, când revoluția islamică a pus capăt acestui regim. În decembrie 1989, la Timișoara și la București s-a văzut că demagogia istorică, îndelung și intens practică în România, nu a putut salva regimul național-comunist de la prăbușire.

Pentru istoricii și arheologii generației noastre, ca și pentru profesorii care trebuiau să ne fie modele, se punea atunci întrebarea dacă participarea la astfel de campanii publice, puse în slujba politicii P.C.R., falsificând adevărul istoric și sfidând bunul gust, erau compatibile cu statutul unui om de știință. La această întrebare, chiar și astăzi, la 20 de ani de la Revoluție, este greu de dat un răspuns. Aceia care, mai mult sau mai puțin, au făcut compromisul afirmă că acesta era necesar, chiar inevitabil, pentru supraviețuirea cercetării arheologice și a învățământului de specialitate, ca și pentru salvarea monumentelor arheologice¹⁴. Cei mai mulți specialiști cred și astăzi că au reușit să separe în chip net scrierile de propagandă și temele lor principale obsesive („autohtonie” – „continuitate” – „unitate”) de discuțiile și publicațiile strict științifice. Este posibil ca acest lucru să fie adevărat în multe cazuri, dar în multe altele sigur nu! O „contaminare” a fost mereu posibilă și nu rare ori în publicațiile de specialitate ale vremii autorii au reluat – conștient sau inconștient – teme, noțiuni și interpretări șablonarde ale propagandei istorice oficiale, inclusiv, uneori, obligatoriile citate din „operele” lui Ceaușescu.

Am face, pe de altă parte, o greșală de neiertat dacă i-am uita pe unii dintre cei mai valoroși reprezentanți ai științelor antichității care au rezistat acestei tentații, chiar și atunci când au fost supuși unor puternice presiuni și nedismulate amenințări. Înainte de toate trebuie amintit aici comportamentul curajos, exemplar, al unui grup de colaboratori ai Institutului de Arheologie din București, în frunte cu regretatul director de atunci, profesorul Dionisie Pippidi, care în 1979-1980 au refuzat să-și modifice textele prezentate pentru tratatul de **Istoria României** în funcție de tezele, părerile și observațiile Secției de Propagandă a C.C. al P.C.R., transmise printr-o comisie de specialiști aserviți. În bună măsură, grație rezistenței autorilor, această versiune ceaușistă a istoriei României, proiectată în 10 volume, dintre care primele două trebuiau să fie tipărite în cinstea congresului P.C.R. din decembrie 1979, nu a apărut niciodată¹⁵. S-a putut crede atunci că, în acest fel, va fi

¹⁴ Realitatea anilor '70 – '80 arată că aceste speranțe nu s-au împlinit. Prin decizii politice abuzive, în acești ani, expoziția permanentă a Muzeului Național de Antichități a fost închisă, iar exponatele sale cele mai valoroase au fost transferate la nou înființatul Muzeu Național de Istorie al R.S.R., Institutul de Arheologie a trecut sub controlul noii Academii de Științe Sociale și Politice (A.S.S.P.), recte al Secției de Propagandă a C.C. al P.C.R., iar Direcția Monumentelor Istorice (D.M.I.) a fost intempestiv desființată. Nu este mai puțin adevărat că evenimentul „Burebista 2050” a prilejuit apariția unui număr sporit de publicații arheologice, organizarea a trei colocvii arheologice bilaterale (cf. M. Babeș, SCIVA 58, 2007, 3-4, p. 340), precum și desfășurarea unor lucrări de conservare-restaurare la cetățile din Munții Orăștiei (din păcate imediat întrerupte după eveniment).

¹⁵ A apărut în schimb, ca un tratat „alternativ”, *Istoria militară a poporului român*, vol. I, București, 1984, coordonată militarmente de generalul Ilie Ceaușescu, fratele dictatorului, operă în care

sucombat și ideea unei asemenea opere monumentale, având pretenția implicită de a prezenta un adevăr absolut și imuabil, unicul adevăr despre trecutul poporului român. S-a văzut, însă, că lucrurile nu stau chiar așa; mai mult chiar, această ambiție a supraviețuit transformărilor pornite odată cu căderea regimului național-comunist. Astfel, după 1989, cel mai important proiect științific și editorial al Academiei Române renăscute a fost acela al unui nou tratat de **Istoria românilor**, plănuit a apare în 11 volume. Volumele I–IV au apărut în 2001, urmate în anul 2003 de volumele V–VIII și la un interval mai mare, în 2008, de volumul IX. Controversele iscate odată cu apariția primelor volume, mai întâi în mass-media, apoi în reviste de specialitate dintre cele mai serioase, au arătat că nici ideea de bază, nici realizarea concretă a Tratatului nu erau scutite de critici¹⁶. S-a reproșat editorilor folosirea necritică a unor texte scrise pentru defunctul tratat din 1979-1980 sau chiar mai înainte și, pe această cale, perpetuarea unor abordări și idei depășite ca bază documentară, metodă sau interpretare. Publicarea unor texte scrise de autori demult decedați sau semnate de alții decât cei ce le-au conceput a ridicat dezagreabile obiecții de natură deontologică. Termenele scurte, chiar graba, au făcut ca „arhitectura” operei să aibă de suferit. Trebuie spus că aceste defecțiuni se explică în bună măsură prin presiunea directă sau indirectă a „comenzii sociale”. Conform unei mai vechi mentalități, Academia, institutele, autorii au crezut că este de datoria lor să producă opera istorică pe care „țara” o așteaptă de peste patru decenii (de la tratatul *Istoria României*, vol.I, 1960) și pe care cei ce finanțează cercetarea (evident statul) sunt îndreptățiți să o ceară. Este un fapt că după apariția Tratatului prestigiul Academiei Române și al institutelor de istorie și de arheologie în mediile oficiale s-a consolidat, iar starea lor financiară, până la nivelul cercetătorului de rând, s-a îmbunătățit. În cele din urmă se poate spune că, la fel ca și societatea românească în ansamblul ei, această operă nu este una fundamental nouă, ci una „de tranziție”, însumând rezultate din epoca trecută a cercetării și lăsând doar să se întrezărească unii germeni ai progresului.

Prăbușirea regimului Ceaușescu a dus totuși, fără doar și poate, la schimbări fundamentale în viața societății românești, în toate domeniile sale. Pentru oamenii de știință ele au însemnat, în primul, rând, o libertate aproape nelimitată de exprimare și de mișcare – ambele reprezentând condiții indispensabile pentru dezvoltarea

abundă falsurile și aberațiile naționaliste, adesea operate în text fără știrea autorilor. Nu este de mirare că aici, la comandă, se vorbea despre *trupele de ocupație* romane care „au adus daune materiale și morale mari poporului dac”, popor care, desigur, „nu s-a împăcat nici o clipă cu situația în care se găsea și în tot acest timp a dus o luptă dărză, tenace, permanentă, soldată în cele din urmă cu eliberarea teritoriilor ocupate și reîntregirea Daciei în hotarele ei firești”(p. 195). Tot la comandă, desigur, *poporul român* s-ar fi format dinainte de retragerea armatei și administrației romane și, încă de la sfârșitul secolului al III-lea, ar fi fost nevoit să-și organizeze „lupta de rezistență” (p. 215), de exemplu „rezistența poporului român împotriva invaziilor goților, hunilor și gepizilor” ! (titlu de sub-capitol, p. 229).

¹⁶ Gh. Al. Niculescu, *Dacia N.S.* 48-49, 2004-2005, p. 99-124; V. Mihailescu-Bîrliba, *ArhMold* 29, 2006, p.171-178; C. Preda, *SCIVA* 58, 2007, 3-4, p. 353-364.

cercetării. După mulți ani de izolare, a urmat o adevărată deschidere în toate direcțiile, încurajată de colegii și instituțiile partenere din străinătate, în special din Germania și Franța. Arheologii români sunt din nou membri ai familiei de „*archéologues sans frontières*”. Ei iau parte la numeroase congrese și colocvii în străinătate; ei s-au angajat, uneori, cu rezultate notabile, în diferite proiecte științifice internaționale, precum *Prähistorische Bronzefunde*, *Corpus römischer Funde in Barbaricum*, *Lexikon zur Keltischen Archäologie*, *Corpus International des Timbres Amphoriques*, *AREA - Archives of European Archaeology* și multe altele; ei desfășoară în țară săpături în colaborare cu echipe de arheologi străini, fără ca cineva să se mai alarmeze în serios că ne-am vinde țara; ei își publică frecvent rezultatele în limbi străine, adesea în reviste sau cărți tipărite peste hotare; în câteva ocazii fericite istoria îndepărtată a spațiului românesc a fost prezentată peste graniță, prin descoperiri dintre cele mai reprezentative, în cadrul unor expoziții arheologice de mare succes la publicul și în presa din țara respectivă, cum au fost cele de la Frankfurt/Main din 1994, de la Florența și Triest din 1997 sau de la Stockholm din 2004¹⁷.

S-ar putea crede că am depășit urmările apăsătoare epoci a național-comunismului, că situația actuală ar marca un net progres și că perspectivele de viitor ale științei ar fi dintre cele mai promițătoare. În realitate, la o privire mai atentă, anumite imperfecțiuni și dificultăți ale arheologiei românești, pe care nu le-am fi așteptat în noile condiții ale libertății și democrației, sunt încă evidente, în special dacă facem o comparație cu activitatea și rezultatele colegilor noștri din vestul, dar chiar și din centrul Europei, din țări ale fostului bloc sovietic. Se pot găsi felurite explicații ale acestei stări de lucruri, există însă un aspect general care trebuie mereu avut în vedere: relația dintre știință și societate, în cazul nostru concret dintre arheologie și politică. Retrospectiv, cum am văzut în cazul Tratatului, o asemenea analiză ne permite să sesizăm erorile trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat; ea ne poate ajuta, pe de altă parte, să evităm repetarea lor, oricât de mare ar fi tentația.

Experiența ultimei jumătăți de secol a arătat clar cât de mare poate fi dependența cercetării științifice, în general, de „bunavoința” administratorilor banului public, lucru valabil nu numai în est (unde statul era singurul patron), ci chiar și în vest. Aceasta privește în special acele științe, în care nu sunt de așteptat rezultate aplicabile practic, nemijlocit sau mijlocit aducătoare de profit. Este cazul celor mai multe dintre „științele spiritului” (*Geisteswissenschaften*) și, desigur, și al **arheologiei**, chiar dacă în fapt arheologii sunt producători de piese de patrimoniu care nu au numai o valoare documentar-științifică, ci și una intrinsecă, respectiv „de piață”, foarte ridicată. Și în domeniul nostru necesitățile financiare au crescut permanent: cheltuielile de personal, fondurile pentru săpături și pentru protecția monumentelor arheologice, întreținerea și dezvoltarea muzeelor, cu depozitele lor de valori și laboratoarele atât de necesare, editarea publicațiilor de specialitate, organi-

¹⁷ Vezi cataloagele *Goldhelm, Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt a. Main, 1994; *I Daci*, Milano, 1997 (cu recenzie critică de M. Babeș, SCIVA 48, 1997, 2, p. 177-186); *Guldkatter. Rumänien under 7000 år*, Stockholm, 2000.

zarea de congrese și alte manifestări științifice, formarea noilor cadre de specialitate. Totul costă bani, în timp ce finanțarea este în continuare nesatisfăcătoare, chiar dacă, sub forma săpăturilor arheologice de salvare și preventive, instituțiile de specialitate oferă din ce în ce mai des servicii (descărcarea terenurilor de sarcina arheologică), plătite de investitorii din domeniul industriei, mineritului, construcțiilor, transporturilor și amenajării teritoriului¹⁸. În fapt, arheologia pare să rămână în continuare un „lux”, care ar trebui finanțat din casa de bani a statului, dacă societatea este dispusă să înțeleagă necesitatea salvării și valorificării patrimoniului său cultural-istoric.

Dar, de obicei, cel care plătește este totodată și cel care stabilește condițiile. Am arătat în rândurile de mai sus ce a însemnat acest monopol al mijloacelor și puterii pentru arheologia românească în ultima jumătate de secol. Din păcate, puterea politică și societatea în ansamblul ei emit, astăzi încă, semnale care arată că naționalismul a supraviețuit și că acesta face apel, în continuare, în primul rând la istorie și la arheologie. Disputa aprinsă, din 1999, cu privire la conținutul manualelor alternative de istorie pentru școli ilustrează această îngrijorătoare realitate. Ne-am putea aduce aminte și de o ceremonie desfășurată în anul 1991, în prezența șefului de atunci al statului, în fața monumentului triumfal de la Adamclisi (*Tropaeum Traiani*), ornat pentru ocazie cu steaguri tricolore; un sobor de preoți a oficiat atunci o slujbă ortodoxă de pomenire a soldaților daci și romani căzuți pe câmpul de luptă în iarna anilor 101–102, iar garda militară a prezentat onorul. Amintirea penibilă a unor scene similare din deceniile anterioare (Elena și Nicolae Ceaușescu în 1977, în fața aceluiași monument decorat cu steagurile de partid și de stat, străjuite de militari)¹⁹, nu i-a stânjenit, se vede, pe organizatorii evenimentului din 1991, preocupați să instrumenteze arheologia și istoria în folosul unei cauze evident politice.

Trebuie spus că, din păcate, și în vestul Europei argumentele istorice sunt implicate în discursul politic actual. Mai nou, acolo este vorba nu atât de tradițiile naționale, cât de tradiția și integrarea europeană. Arheologia a fost și ea puternic marcată de această evoluție politică. De o parte, politicienii sunt satisfăcuți atunci când în slujba ideii europene sunt aduse argumente istorico-arheologice, cu un larg apel la public; pe de altă parte, aceasta este o mare tentație pentru arheologi și în fapt o mare șansă de a dobândi mijloace sporite pentru cercetarea și protecția monumentelor de sub pământ. O întreagă serie de expoziții arheologice internaționale

¹⁸ Lucrurile se complică atunci când finanțări de acest tip ar trebui să ducă la „descărcări de sarcină” echivalente cu distrugerea unor situri arheologice de o semnificație excepțională. Este cazul celui mai important centru minier din Dacia romană, cel de la Roșia Montană (*Alburnus Maior*), pentru care responsabilii colectivului de arheologi angajați în acest proiect, Comisia Națională de Arheologie și Ministerul Culturii și Cultelor au oferit în chip iresponsabil o asemenea „descărcare”. Opoziția câtorva arheologi români, a Academiei Române (http://www.academiaromana.ro/rosia_montana), a comunității științifice internaționale și a societății civile a făcut ca acest sit roman de valoare universală să fie până în prezent salvat. Informații relevante privind această opoziție sunt disponibile la adresa internet <http://www.rosiamontana.org/argumente/patrimoniu>.

¹⁹ Am inserat fotografia respectivă în expoziția itinerantă a proiectului AREA (Poznan, Jaen, București, Conimbriga, Praga, Mannheim, Nanterre, Valetta, Atena, Paris – 2008); cf. catalogul *The Making of European Archaeology*, Paris, 2008, precum și <http://www.area-archives.org/exhibitions>.

și publicațiile (cataloagele) corespunzătoare din ultimele două decenii ne arată ce dimensiuni a luat acest discutabil fenomen. Am putea cita aici doar câteva exemple dintre cele adunate de profesorul Svend Hansen, directorul secțiunii *Eurasia* a Institutului Arheologic German²⁰. În 1993–1994 la Berlin a fost organizată o expoziție cu descoperiri paleolitice, intitulată „*First Europeans*” (Primii europeni). Marea expoziție de la Veneția, din 1991, dedicată celților, se cheama „*I Celti, prima Europa*” (Celții, originile Europei). La fel, în catalogul expoziției „*Das keltische Jahrtausend*” (Mileniul celtic), găzduită în 1993 de orașul Rosenheim, din sudul Germaniei, celții sunt desemnați drept „primii europeni”. Ulterior, în 1996–1997, o mare expoziție arheologică franco-germană a fost arătată la Mannheim, Berlin și Paris sub un titlu care poartă un mesaj mai explicit: „*Die Franken – Wegbereiter Europas*” (Francii – deschizători de drumuri ai Europei)! Întâlnim acest mesaj, exprimat ca un veritabil slogan politic, în pliantul de prezentare a expoziției: „În chip special datorită compoziției sale din diferite populații, Imperiului francilor i-a revenit rolul atât de important de intermediar între Antichitate și Evul Mediu. Altfel, părți considerabile ale literaturii și culturii antice nu ne-ar fi parvenit. Astfel, Europa a fost marcată pe termen lung de către franci și, în cele din urmă a fost făurită baza procesului de unificare europeană – francii au devenit deschizătorii de drumuri ai Europei”. Este inutil de a continua lista exemplurilor de acest fel, după cum și un comentariu mai larg ni se pare a fi de prisos. Și totuși, trebuie pusă întrebarea: ce ar trebui și ce poate înțelege publicul larg din aceste contradictorii și derutante mesaje extra-științifice transmise de expozițiile amintite și de altele asemenea? În fapt, cine au fost primii europeni: oamenii primitivi ai paleoliticului, oamenii din epoca bronzului (cu puțini ani în urmă Consiliul Europei a finanțat campania de popularizare intitulată *Epoca bronzului – prima epocă de aur a Europei*), celții sau francii? Cu greu cineva își poate reprima sentimentul că aici avem de-a face din nou cu instrumentalizarea politică a arheologiei, cu un amestec de politică și știință, care, oricât ar fi de „corect politic” (căci tindem, cei mai mulți dintre noi, spre o unificare a Europei în libertate și democrație), din punctul de vedere al unui adevărat om de știință nu poate fi acceptat. O mai bună finanțare a cercetării arheologice, a protecției și prezentării muzeale a documentelor pământului este desigur importantă în estul, ca și în centrul sau vestul Europei, deplina libertate a științei noastre este însă mai importantă. Ea este vitală!

Aceasta nu înseamnă, totuși, că arheologii ar trebui să ignore așteptările societății și nici chiar anumite imperative politice întemeiate pe o incontestabilă moralitate. Arheologia, ca disciplină istorică, implică o răspundere morală față de oameni și presupune un demers corespunzător. Prin cercetarea noastră, prin publicații, conferințe publice sau expoziții, noi trebuie să ne adresăm publicului larg, interesat în cunoașterea trecutului îndepărtat; la dispoziția acestuia trebuie puse cunoștințe corecte și accesibile privind evoluția culturală și istorică a umanității la nivel global, continental, național și regional; trăsăturile realmente comune ale culturilor și populațiilor timpurii din diferitele părți ale Europei trebuie să fie puse în evidență, fără a ignora în vreun fel

²⁰ S. Hansen, *Dacia N.S.* 40–42, 1996–1998, p. 5 și nota 2.

particularitățile și posibilul lor substrat etnic; miturile și falsurile care mai circulă încă, fără a avea o bază documentară, trebuie revizuite critic. Astfel, arheologia poate contribui la promovarea înțelegerii între națiunile și statele Europei, respectiv la diminuarea și chiar eliminarea prejudecăților și a neîncrederii care afectează încă, uneori, relațiile dintre ele²¹.

ARCHAEOLOGY, SOCIETY AND POLITICS IN ROMANIA, BEFORE AND AFTER 1989

ABSTRACT

The beginnings of archaeology in the XVIIIth century are related to the rediscovery and systematic study of the classical Greco-Roman culture. In the particular field of prehistory and protohistory, archaeology has reached the status of an autonomous discipline not earlier than the second half of the XIXth century, coinciding with the birth of modern European nations and the growth of an interest for their origins. In order to identify the “ancestors” and to reconstitute their ancient history it was necessary to appeal to prehistoric and protohistoric archaeology. The noble origin and all the other qualities of these ancestors had to be convincingly emphasised by archaeological findings. In various European countries, archaeology was contaminated by this disease at different times: in France during the reign of Napoleon III, in neighbouring Germany under Kaiser Wilhelm I, in Romania at the beginning of the XX century. Vasile Pârvan (1882-1927) was by no means a nationalist. However, in his major work, *Getica. O protoistorie a Daciei* (1926), we do encounter occasionally an idealised description of the ancestors, Getae and Dacians. In the same time, “Dacianism” – a theory which reduces the origin of the Romanian people to the Daco-Getic element exclusively, was spreading among the dilettantes. Surprisingly, this theory was promoted under the national-communist regime of Nicolae Ceaușescu, and has been reborn more recently once again, in the transition period we are currently going through. Unfortunately, the political power and the society as a whole are still sending out signals which show that nationalism has survived and that it continues to rely on history and archaeology for its survival. In Western Europe as well, historical arguments are used in current political debates. Lately, these debates are not related to national traditions, but to European traditions and integration issues. The titles of such archaeological exhibitions as “*I Celti, prima Europa*” (Venice, 1991), or “*Die Franken – Wegbereiter Europas*” (Mannheim, Berlin, Paris, 1996-1997) reflect a political abuse of archaeology, which is unacceptable even if „politically correct”.

²¹ Prezentul text reprezintă o versiune revizuită și dezvoltată a articolului *Die rumänische Archäologie und die Versuchung des Nationalismus vor und nach der Wende*, în vol. *Auf der Suche nach Identitäten: Volk – Stamm – Kultur – Ethnos* (ed. S. Rieckhoff și U. Sommer), BAR International Series 1705, Oxford, 2007, p. 193-195. În forma inițială, acest articol a apărut și în limba bulgară, în *Arheologija* Sofia 44, 2003, 1, p. 8-12.

ABREVIERI

AAR	Analele Academiei Române
AARMSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaMN	Acta Musei Musei Napocensis, Cluj
AIIA Iași	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AIIA Cluj	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj
AnnCagliari	Annali della Facoltà di Scienze Politiche. Università di Cagliari
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
ArchAnz	Archäologischer Anzeiger, Berlin
ArchErt	Archaeologiai Értésítő, Budapesta
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArhVestnik	Arheološki Vestnik, Ljubljana
BAI	Bibliotheca Archaeologica Iassensis, Iași
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BMA	Bibliotheca Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Dacia	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
D.J.A.N. Cluj	Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale
DRH	<i>Documenta Romaniae Historica</i> , București
GSAD	Godisnik Serbskog Arheološkog Društva, Beograd
GZMB	Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosnie i Hercegovine, Sarajevo
IDR	<i>Inscripțiile Daciei Romane</i> , București, 1957-1988
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin
IGBR II	Georgi Mihailov (ed.), <i>Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae</i> , 2. <i>Inscriptiones inter Danubium et Haemum repertae</i> , Sofia 1958.
IGBR III/1	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae</i> , III/1, Sofia, 1961
IGBR III/2	Georgi Mihailov. <i>Inscriptiones inter Haemum et Rhodopem repertae. Fasciculus prior: Territorium Philippopolis</i> , III/2, Sofia, 1970.
IK	Inschriften Kleinasiens, Bonn
IK Prusa ad Olympum	Thomas Corsten, <i>Die Inschriften von Prusa ad Olympum</i> . 2 vol., Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 39-40, Bonn 1991-1993
ISM	<i>Inscripțiile din Scythia Minor</i> , București
Istros	Anuarul Muzeului Brăilei, Brăila
IzvestijaSofia	Izvestija na Arheologičeski Institut, Sofia

JahrRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen entralmuseums, Mainz
JahresschriftHalle	Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte, Halle
KSMoskva	Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii, Moscova
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
NAC	Numismatica e Antichità Classiche Quaderni Ticinesi, Lugano
NotSc	Notizie degli scavi del antichità, Milanao-Roma
NSb	Numismaticky Sbornik, Praga
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Berlin
RendAccPont	Rendiconti Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia, Roma
RendBologna	Rendiconti della Reale Accademia di Scienze dell'Istituto di Bologna. Classe di scienze morali, Bologna
RAEstVest	Revue Archéologique de l'Est et du Centre Est, Dijon
RMM-M	Revista Muzeelor și Monumentelor, Seria Muzeu, București
RSI	Rivista Storica Italiana, Roma, Torino, Firenze
SCIA	Studii și cercetări de istoria artei, București
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
SCȘ-Iași	Studii și cercetări științifice, Iași
SRIR	Studii și referate privind Istoria României, București
Suceava	Anuarul Complexului Muzeal Bucovina, Suceava
TD	Thraco-Dacica, București
ZFF	Zbornik Filozofsko Fakulteta, Beograd
ZNMB	Zbornik Narodog Muzeja Beograd
ZSAK	Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Basel